

Değerler Eğitiminin Referansları Bağlamında Hacı Bektaş-ı Velî'nin Makâlâtı

Mustafa ÇOBAN

Yrd.Doç.Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, mustafacoban6@ksu.edu.tr

Öz: Hacı Bektaş-ı Velî, Horasan'dan gelerek Sulucakarahöyük'e yerleşmiş Türkmen dervişidir. Yeniçeri Ocağı ve Bektâşî tarikatının piri olduğunun kabul edilmesi, Alevî-Bektâşî Tarikatının önemli şahsiyetlerinden birisi olmasına rağmen döneminin sûfî kaynaklarında adının geçmemiş olması, Hacı Bektaş-ı Velî etrafında zaman zaman dinî, siyasî ve ideolojik tartışmalara sebep olmuştur. Anadolu erenlerinin hiçbirisi onun kadar menkıbevî bir konum kazanmamıştır. Bu noktada olmasının nedenlerinden birisi de çok fazla müridi olan Baba İlyas'ın halifeliliğinin ona nasip olmasıdır.Hacı Bektaş Velî,Tasavvuf etrafında oluşan İslâm'ın temel prensipleri,“iman, ahlâk ve ibadet” kavramlarını mistik bir yorumla muhabbet, sevgi ve hoşgörü çerçevesinde açıklamış,yol ve hal insanıdır.

Hacı Bektaş-ı Velî “Her ne ararsan kendinde ara”,“Yetmiş iki milleti bir gör”, “Düşmanın dahi insan olduğunu unutma”, “Bir olalım, iri olalım, diri olalım” diyerek bugün bile insanlığın çok uzak olduğu değerleri tavsiye ederek Değerler Eğitimi'nin konusu olan birçok ana başlığı o dönemde kendine has bir yorumla ifade edebilmeyi başarmış ve sözleri günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışmada seküler ahlâk algısı ile ahlâkî değerlerin örselendiği zamanımızda Değerler Eğitiminin ana konularıyla ilgili olarak Hacı Bektaş-ı Velî'nin Makâlât'ından örnekler tahlil edilerek, son dönemde, zaman zaman spekülâtif de olsa üzerinde tartışmaların devam ettiği değerlerin insanlığa kazandırılmasında katkısı incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât, Değerler, Eğitim, İslâm

Makalat Of Haji Bektash Veli The Context Of Reference Of Values Education

Abstract: Haji Bektash is a Turkmen dervish who came from Horasan and settled Suluca- karahöyük. Janissaries and the recognition that the patriarch of the

Bektashhi sect, despite being one of the major figures of the Alevi-Bektashhi sect, did not become the source of the name of the Sufi term, Haji Bektash around the time when religious has led to the formation of political and ideological debate.

None of those of Anatolia has been granted a position as he is tales. One of the reasons is that a lot of disciples who share Father Elijah caliphate. Haji Bektash is a way of people who explained the basic principles of Islam consists of Sufi context, "faith, morals and worship" is a way of concepts in the mystical interpretation of human love and tolerance line.

Haji Bektash sayings "Whatever you search, search yourself", "Look seventy-two people with the same view", "Don't forget that your enemy is also a people", "Let's be one, big and alive" even today, the universal values of humanity that is too far by referring to values education, which is the subject of a lot of our time managed to deliver a peculiar interpretation of the main title from that period.

Where is corroded secular moral perception and moral values in our time, values education as relevant to the main topics of haji Bektashh veli by analyzing examples from makalat, recently, the value of the debate that continued on from time to time, albeit speculative contribution to education will be examined.

Keywords: Haji Bektash Veli, Makalat, Values, Education, Islam

GİRİŞ

Eğitim, kişiye kendisinin de yaşayarak katkı sağladığı bir süreçte istendik, kalıcı, iz bırakıcı davranış değişikliğini amaçlamaktadır. Değerler eğitimi oluşturan ve toplumların bir arada yaşamalarına çok önemli katkılar sağlayan unsurlar aslında istendik davranış kategorisinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla Değerler Eğitiminin konuları da Din ve Ahlâk eğitiminin hedef cümlelerini oluşturabilir. Bu noktada makalemizin konusu olan Hacı Bektaş-ı Velî'nin Makâlat adlı eserinde yer verdiği esaslar değerler eğitimi açısından incelenecektir. Zira referansları genellikle dinin referansları ile uzlaşan ve Hacı Bektaş-ı Velî tarafından söylenip, günümüze kadar ulaşan bu değerler hem coğrafyamızın, hem tarihimizin, hem de kültürümüzün kıymetli bir mirası olarak görülmektedir.

Soyu İmamiyye Şiiliğinde Yedinci İmam olarak kabul edilen Mûsa Kâzım (ö.799), oradan Hz. Muhammed'e (sav) kadar ulaşan, yazılı ve sözlü metinlerde seyyid olduğu ifade edilen, kerametlerle seyyidliğine vurgu yapılan (Gölpınarlı, ts: 5), Hoca Ahmet Yesevî'den¹ aldığı ilim, irfan ve feyiz ile XIII. asırda Horasan'dan Anadolu'ya gelen ve Türk sūfliğinin önemli şahsiyetlerinden biri

¹ Bu konuda farklı düşünceler mevcuttur. Ahmed Yesevi 1167'lerde öldüğü için ondan 100 küsur sonra yaşamış Hacı Bektaş'ın onun direkt öğrencisi olacağı düşünülemeyeceğinden Ahmet Yesevi geleneğinden geldiği, Ahmet Yesevi'nin halifesi Lokman Perende kanalıyla Yesevi'den feyz almış olduğunu ifade edilebilir.(Dedebaba, 1998: 1).

olan Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî (ö.1271) yaşadığımız toprakların manevî mimarlarından (Köprülü, 1984: 27-86) olup bugüne kadar müritleri ve sevenleri ile hemen hemen her coğrafyadan insanların gönlüne taht kurmuş, günümüze kadar eserleri ve bağluları vasıtasıyla insanları iyiliğe, doğruluğa ve güzelliğe çağırarak İslâm'ın geniş halk kitlelerine yayılması için çalışmıştır (Yavuzer,2013: 2227). Hacı Bektaş-ı Velî sevgisi başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere farklı coğrafyalarda yaşamakta, onun fikirleri ve sözleri asırlar boyu aktarılmaktadır (Özcan, 2012: 199-212).

“Asıl adı Bektaş olup muhtemelen ölümünden sonra Hacı Bektaş-ı Velî diye şöhret bulmuştur. XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sunda Babaî hareketinin lideri Baba İlyâs-ı Horasânî'nin çevresine, XIV. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna, XVI. yüzyılda kendi adını alacak olan Bektaşîlik tarikatının teşekkülüne adı karışan Hacı Bektaş-ı Velî'nin, devrinin kaynaklarında neredeyse hiçbir iz bırakmadığına bakılırsa, yaşadığı dönemde yaygın bir şöhrete sahip olmadığı söylenebilir (Ocak,1996: 455-458)”. Ancak Bektâşîlik² tarikatına adını veren Hacı Bektaş-ı Velî'dir (Eğri, ts: 1).

Allah ve peygamber sevgisi ile yetişen Hacı Bektaş-ı Velî, hayatını Kur'an ve Hadislerin ifade ettiği genel hükümlere ve Hz. Muhammed'in sünnetine göre yaşamıştır, emirlere uymuş, yasaklardan kaçınmıştır. Kur'an ve hadis yolunda yürümüş, Allah'tan başka tanrı edinmemiş, Hz. Peygamber'den başka son peygamber tanımamıştır (Güzel,2002: 159). Her mutasavvıf gibi onun da asıl referans kaynakları Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'lerdir. Bu durum onun eserlerinde de görülmektedir (Özcan, 2012: 199-212) Makâlât adlı eserinde yer verdiği “dört kapı kırk makam”da insanların yapması gerektiğini bildirdiği hususların hepsinin özelde olmasa bile, genel olarak Allah'ın Kur'an'da emrettiği, Hz. Peygamber'in söylediği ve ayrıca ilim, irfan, kültür ve tasavvuf tarihimizin de ortak olarak ortaya koyduğu konular olduğuna dikkat çekmektedir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin İslâm propagandası hiç şüphesiz İslâm fihhının sıkı kurallarıyla sınırlandırılan Ortodoks bir anlayış değil, Horasan Melâmetiyyesi'nin kuru zühd karşıtı cezbeci karakterini taşımaktadır. Bu İslâm anlayışı İslâm sūfliğinin yapısından kaynaklanan geniş bir hoşgörüyü dayanan, muhtedîleri eski kültür çevrelerinden birden bire koparmadan, bu kültürden gelen eski inançlarını da kendi içerisinde değerlendiren bağdaştırmacı, yani heteredoks bir İslâm anlayışydı (Ocak, 2011: 160).

² Bektâşîlik ifadesi tek başına kullanıldığı zaman erkânı ve sistemi belli olan bir tarikat anlaşılmalıdır. Alevilik ise XIX. yüzyıldan “Kızılbaşlık” yerine itibaren kullanılmaya başlanan şemsiye bir kavramdır. Alevilik-Bektâşîlik birlikte kullanıldığı zaman ise durum biraz karmaşıklaşmaktadır (Kaplan,2009: 37).

Hacı Bektaş-ı Velî'nin yol zincirinde Hasan-ı Basrî ve Hâce Yusuf Hemedânî'nin de bulunduğu söylenir (Dedebaba, 1998: 37).

Vefatından sonra da bağlılarının ve sevenlerinin çokluğu ile dikkat çeken Hacı Bektaş-ı Velî, Makâlât adlı eserinde Değerler Eğitiminin genel prensipleri içerisinde ele alındığı zaman değer olarak ortaya konulabilecek, insanlık için önemli evrensel ilkelerden de bahsetmiştir.

Dini anlatma ve yaşama hususunda karşılaşılan problemler sebebiyle Değerler Eğitimi, sınır tanımayan pragmatist, seküler dünya algısının önüne set çekebilecek bir çıkış yollarından birisi olarak görülmektedir.

Makâlât'ın asırlarca önce yazılmış olmasına rağmen bugünde ihtiyaç duyulan değerlerden bahsetmesi, hem Hacı Bektaş-ı Velî'nin insana bakışı, hem de evrensel ahlâk ilkelerine yaklaşımını tespit etme açısından önemlidir.

Makâlât dışında Hacı Bektaş-ı Velî'ye ait olduğu ifade edilen eserler de vardır. (TDV, 2011: 18,19; Eğri, 2007: 65; Kozan, 2013: 15-38). Şahsı, hayatı, Bektâşilik tarikatını kurup-kurmadığı (Köprülü, 1984: 110), kimden ilim tahsil ettiği (Yavuzer, 2013: 2232) ve feyz aldığı konularındaki tartışmalara girmeden farklı nüshalar (Uyar, 2005; TDV, 2011; Coşan, 1996; Gölpınarlı, 1958; Güzel, 2002) olmasına rağmen Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanmış (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 27) "Alevî- Bektâşî Klasikleri-Makâlât" isimli nüsha esas alınarak konu incelenmeye çalışılacaktır. Burada şu açıklamayı yapmak gerekir: Makâlât'la ilgili ilk çalışmayı yapan Esad Coşan'dır; Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılan eser de Esad Coşan'ın çalışması esas alınarak yayımlanmıştır.

Bu çalışma yapılırken Makâlât'ta yer alan değerlere, tasavvufî bir eser kimliği taşıması ve tasavvufî bazı konuları açıklamak amacıyla yazılmış olmasından hareketle kaynak tespiti konusunda detaya inilmeyecektir.

Ayrıca Makâlât'ta dînî içerikli birçok emir ve tavsiye yer almakta iken, bir makalenin muhtevası içinde yer alabilecek oranda değerlerle iktifa edilecek; değişik başlıklarla ilgili tekrar eden değer kavramlarının referansları ikinci kez verilmeyecektir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin değerler eğitimi bağlamında Makâlât'ın ele alındığı yapılmış bir araştırma veya yazılmış bir esere rastlanılmamıştır.

DEĞER VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Değer

Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bahâ, yüksek ve yararlı nitelik, üstün, yararlı nitelikleri olan kimse, kişinin isteyen, ihtiyaç duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey, bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı (TDK, 1998: 538, bir şeyin tam karşılığı, kıymet, baha, lâyıık,

sezâ, bir şeyin sahip olduğu yüksek vasıf, kıymet, ehliyet, kabiliyet, kadir itibar (Doğan, 1996:258) anlamlarına gelir.

Değer, arzu edilen, ilgi duyulan, ihtiyaç duyulan şeydir. Değer kavramı olması gerekeni ifade eder; teoriden çok, ameli/pratik bir karakter taşır. Yani ideal ve eyleme yöneliktir (Bolay, 2013: 60)

Değer (wert, value, valeur, kıymet) kavramı, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve yönetim gibi birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Değer sadece din ve ahlâkın konusu olmayıp; ekonomi, felsefe, estetikte de inceleme konusudur; hayatın içinde her an bilgi, duygu ve düşüncelerde yaşatılan; hayatı anlamlandıran bir kavramdır. İnsanın şuurlu bir şekilde ölçü olarak kabul ettiği, içselleştirdiği, zıttı davranışlarda suçluluk ve utanma duygusu hissettirecek bir algı biçimidir.

Eğitim

Lügatte eğitim: Terbiye, tahsil, eğitmek, maarif anlamında (Doğan, 1996: 324); doğaya, topluma, sanata, tüm varlık, bilgi ve değer alanına yönelik öğretim, tanıtım tecrübe, eylem ve her türlü eğitsel durumu ifade etmek üzere kullanılan zengin bir kavramdır (Köylü ve Altaş,2014: 48). İstilahta ise “çocuğu ya da genci belli amaçlar doğrultusunda yetiştirme, bireyin davranışlarında istenilen değişikliklerin meydana getirilmesi için kasıtlı ve planlı olarak oluşturulan düzenlemeler ve yaşantılar (Köylü ve Altaş, 2014: 48)” veya “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci (Ertürk, 2013: 12)” olarak ifade edilebilir.

Değerler eğitimi

Değerler Eğitimi son dönemde gündeme oturan ve bazen yerel, bazen de evrensel değerlere atıf yapılarak izah edilmeye çalışılan bir alandır. Fertlerin aile, sosyal çevre, dinî inanç ve ulusal referanslı değerleri olduğu gibi, iletişimin hızla geliştiği bu dönemde evrensel değerleri de olabilir

Değerler Eğitimi, muhtevası açısından ele alındığında hem ferdî, hem de sosyal plânda eğitim vasıtasıyla özellikle okul çağındaki gençlerde davranış değişikliğini amaçlamaktadır. Değerler eğitimi hem kavram olarak toplumumuzda daha fazla konuşulmuş, hem de son dönemde uygulamada, resmî mevzuat içerisinde ders olarak okutulmak üzere yer almıştır. 2010 da toplanan XVIII. Millî Eğitim Şurası kararları gereğince “Değerler Eğitimi Yönergesi” hazırlanmıştır. Bu kararlarda Değerler Eğitimi ile ilgili uygulamanın

niteliği ve görevlileri hakkında bilgi yer almakta olup özet olarak³ “*Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, çocuklarımızın ve gençlerimizin sahip olduğu değerleri belirlemeye yönelik 4 yılda bir alan araştırması yapılmalı; programlarda, değer aktarımı yerine ulusal ve evrensel değerler birlikte düşünülerek farkındalık kazandıracak yaklaşımlara yer verilmeli; değerlerin bir tercih olduğu ve toplumların benzer tercihlere sahip kişilerden oluştuğu vurgulanarak öğretmenlere değer eğitimi bilinci kazandırılmalı; öğretmen yetiştiren tüm programlara değerler eğitime yönelik bir ders konulmalı ve sistemdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında değerler eğitime yer verilmeli; ortak değerler vurgulanmalı ve değer farklılıklarının zenginlik olduğu bilinci kazandırılmalı; STK’larla iş birliği yapılarak alan öğretmenlerinin ortak kullanabileceği program ve materyal geliştirilmeli; Değerler eğitime tüm program ve derslerde yer verilmeli ve bu konuda öğretmen, yönetici, öğrenci, aile ve çevre ile iş birliğine gidilmeli, farkındalık oluşturulması için kitle iletişim araçlarından faydalanılmalı; ödüllendirme kriterlerinde, değerler eğitimi açısından örnek davranışlar sergileyen öğrencilere yönelik düzenlemeler yapılmalıdır; medya ve değerler eğitimi ilişkisi konusunda farkındalık kazandırmaya yönelik araştırma ve eğitim çalışmalarına önem verilmeli; gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı; öğrencilerin akademik başarıları yanında değerlerin oluşumunda önemli yeri olan duygusal, sosyal ve ruhsal zekâ gelişimlerine yönelik de yatırım yapılmalı; Değerler eğitimi konusunda önemli işlev gören “din kültürü ve ahlak bilgisi” dersi çoğulcu bir anlayışla tüm öğretim kurumlarında daha etkin olarak okutulmalıdır (mebk12.meb.gov.tr, 2013)” denilmektedir.*

Değerler eğitimi yönergesinde ise değerle ilgili olarak okullarda yapılacak olan planlamalar ve uygulama esasları tespit edilmiş, bazı değerlerin de programda yer alması kararlaştırılmıştır. Bu değerler“*sevgi, sorumluluk, saygı, hoşgörü, duyarlılık, özgüven, empati, adil olma, cesaret, liderlik, nazik olmak, dostluk, yardımlaşma, dayanışma, temizlik, doğruluk, dürüstlük, aile birliğine önem verme, bağımsız ve özgür düşünebilme, iyimserlik, estetik duygu ların geliştirilmesi, misafirperverlik, vatanseverlik, iyilik yapmak, çalışkanlık, paylaşımcı olmak, şefkat-merhamet, selamlaşma, alçakgönüllülük, kültürel mirasa sahip çıkma, fedakârlık*”tır (mebk12.meb.gov.tr, 2013).

Bu değerler daha sonra kavramlar listesi haline getirilmiş ve plan dahilinde aylara göre işlenecek değerler belirlenmiştir.

³ Şura kararları Değerlerden ve eğitiminden genel çerçeve içerisinde bahsetmekte olup değerlerin niteliği konusuna değinmemiş, amacını eğitim aracılığıyla evrensel değerler konusunda farkındalık oluşturmak şeklinde özetleyerek bunu uygulayıcılara bırakmıştır.

MAKÂLÂT'TA DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Hacı Bektaş-ı Veli Makâlat'ta genellikle drama şeklinde bir anlatım tarzını benimsemiştir. Bu çalışmada değer olarak ele alınan konular, drama şeklinde değil, düz cümle olarak aktarılacaktır.

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan nüshanın Giriş bölümünün, "Hacı Bektaş-ı Velî kimdir" sorusuyla başlayan kısmında Mukaddime, Şeriat, Tarikat, Hakikat ve Mârifet'te bulunan bazı makamlardan bahsedilmektedir; bunlar aynı zamanda kaynak ve dayanak itibarıyla değer olarak ele alınabilecek kavramlardır; yine bu bölümde Makâlât'ın "Dört Kapı ve Kırk Makam"ı açıklamak için yazıldığı beyan edilmektedir (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 27).

Bektâşî tarikatının erkânını belirleyen kaynaklara bakıldığında, insana güzel ahlâk kazandırılmak istenirken "içten dışa" bir eğitim anlayışının benimsendiği görülmektedir. Peygamberimiz de "Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki, o iyi/doğru/düzgün olursa bütün vücut iyi/doğru/düzgün olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir. (Buhari, İman: 39)" buyurarak, insan da ahlâkî iflâsın da ihlâsın da merkezinde kalbin olduğunu vurgulamıştır.

Bektâşilikte öncelikli olarak "kendini bilen rabbini bilir" sözünden hareketle inanana önce kendisi tanıtılmakta ve ona,"iyi" ile birlikte "kötü"ye karşı eğilimleri hakkında bilgi verilmektedir (Eğri, 2007: 1).

Şeriat'ta bulunan makamlar:

Şeriat'ta bulunan on makam: İman getirmek, ilim öğrenmek, namaz kılmak, helâl kazanmak, nikâh kıymak, hayız ve lohusalık hallerine riayet etmek, cemaat sünnetine riayet etmek, şefkatli olmak, temiz yemek ve temiz giyinmek, iyiliği emredip kötülüğü menetmektir (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 29-30). Şeriat'ta bulunan makamlar inancı ihtiva etmekte, ahlâk'ın, ibadetin ve muamelât'ın da bazı unsurlarını içermektedir.

Helâl Kazanç (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 29): Şeriatta bulunan on makamdaki 4. makam; "halâl kesbeylemekdür ve ribayı haram bilmekdür" şeklinde ifade edilmektedir. Bu ifadenin referansının "Ey İnsanlar! Yeryüzündeki pâk ve temiz şeylerden yiyin (Bakara, 2:168); "Ey İnananlar! Faizi kat kat alarak yemeyin. Allah'tan sakının ki başarıya erişesiniz (Âl-i İmran, 3:130)" ayetlerinin olması muhtemeldir. Bu ve benzeri ayetlerde helâl ve tayyib olanın yenilip içilmesi emredilir. Tayyib: Fıtratı bozulmamış, aslı sağlam yiyecek olarak nitelendirilebilir.

Şefkatli olmak (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 30): Şeriatta bulunan on makamdan 8. makam; “eş-şefekatü minel’l-ıman” şeklinde ifade edilmektedir. Dünyada yaratılmış ne varsa onlara müşfik davranmak “Bu hayvanlar, güçlkle varabileceğiniz bir memlekete yüklerinizi taşır. Rabbiniz, şüphesiz çok şefkatlidir, çok merhametlidir (Nahl, 16:7)” ayeti ile emredilir.

Hem üzerinde çalıştığımız nüsha, hem de Makâlât üzerine Esad Coşan’ın yaptığı çalışmada (Coşan, 1996: 19) Şeriat makamlarının ilki iman, ikincisi ilim öğrenmek olarak açıklanmaktadır. Çünkü ilmin İslâm’ın daha iyi özümsemesini sağlayacağı ifade edilmektedir.

Tarikatta bulunan makamlar:

Tarıkatte bulunan on makam: Tevbe etmek, mürîd olmak, saç kesmek, nefsi olgunlaştırmak, hizmet etmek, korkmak, ümidvâr olmak, hırka, zenbil, makas, seccade ve subha (yüz taneli tesbih) gibi emanetlere sahip çıkmak, onlardan ibret almak ve hidayete ermek, nasihat ve muhabbet sahibi olmak, aşk, şevk ve Allah’ın zenginliği karşısında insanın kendini fakir hissetmektir. Tarikatta bulunan makamlar seyr-i sulûkta yapılması gereken hususlara ve nefis tezkiyesi ile ilgili noktalara işaret etmektedir.

Nasihat ve muhabbet sahibi olma (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 30) Tarikatta bulunan on makamdan 9. makam; “*sâhib-i nasiha*⁴ ve *sâhib-i mahabbet*⁵ *olmakdur*” şeklinde ifade edilmektedir.

Görüldüğü üzere genel itibariyle de söylenebileceği gibi burada da ülfet ve muhabbet sahibi olmak, başkalarına güzel adına söylenebilecek nasihat vb. sözleri ifade edebilmekten bahsedilmektedir. Muhabbet sahibi olma konusunda Peygamberimiz: “Mü’min başkalarıyla iyi geçinen ve kendisiyle de iyi geçinilen kimsedir. Başkalarıyla iyi geçinmeyen ve kendisiyle de iyi geçinilemeyen kimsede hayır yoktur (Ahmed bin Hanbel, II/400).”

Ma’rifette bulunan makamlar:

Ma’rifette bulunan makamlar: Edeb, korku, perhizkârlık, sabır utanmak, cömertlik, bilgi sahibi olmak, miskinlik benlikten geçip kişinin kendi Allah’a vermesi, ma’rifet sahibi olmak Allah’ı bilmek, kişinin kendini bilmesidir.

⁴ “Müslümanın Müslüman üzerinde altı hakkı vardır: “Ona rastladığı zaman selam vermek, çağırdığı zaman davetine katılmak, nasihat istediği zaman ona nasihat etmek, aksırdığı zaman ‘elhamdülillah’ derse, ona ‘yerhamukellah’ diye dua etmek, hastalandığı zaman onu ziyaret etmek, öldüğü zaman cenazesine katılmak.” (Buhârî, Cenâiz 2; Müslim, Selâm 4.)

⁵ “Mü’min başkalarıyla iyi geçinen ve kendisiyle de iyi geçinilen kimsedir. Başkalarıyla iyi geçinmeyen ve kendisiyle de iyi geçinilemeyen kimsede hayır yoktur.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 400.)

Ma'rifet Şeriat'tan sonra bir makam olduğu için burada hakkın bilgisine ulaşmak için nefis terbiyesi ve tezkiyesi adına ifadeler bulunmaktadır.

Edeb (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 31) On makamdan birincisi “*Edeb. Ma'rifetün evvel makâmı edebdür*” şeklinde ifade edilmektedir. Peygamberimiz de “Haya ancak imandandır. **(Buhârî, Edeb 77)**” buyurur. Aynı anlamı ifade ettiği düşünülen edeb, haya ve utanma üçlüsü hem dinimizin, hem kadim kültürümüzün vazgeçilmez umdelerinden, hem de cemiyeti bir arada tutan ahlâkî değerlerdendir. İnsan olmanın başladığı/bittiği çizgi olarak da ifade edilebilir.

Sabır (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 31) “*Dördüncü makam sabrdur.*” Bu konuda şu ayet referans olarak değerlendirilebilir: “Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım isteyin. Şüphe yok ki Allah sabredenlerle beraberdir (Bakara, 2: 153).

Utanmak (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 31) “*Beşinci makam utanmaktır.*”

Cömertlik (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 31). “*Altıncı makam cömerdliktür.*” Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın. (İsra, 17:29.)

Bilgi sahibi olmak (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 31) “*Yedinci makam ilmdür.*” Sizin ilâhınız, ancak kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'dır. Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır. (Taha, 20:98).

Miskinlik, (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 31) Benlikten geçip kişinin kendisini Allah'a vermesi. “*Sekizinci makam miskinliktür.*”

Kişinin kendini bilmesi (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 31) “Onuncu makam kendiyü bilmektür.” Hem kendisi Allâhı unutmuş, hem (Allah) kendilerini kendilerine unutturmuş olanlar gibi olmayın. Onlar fasıkların ta kendileridir.” (Haşr, 59:19.)

Hakikatta bulunan makamlar:

Hakikatta bulunan makamlar, toprak gibi mütevazı ve verimli olmak, bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak, elinden gelen her iyiliği yapmak ve yerine getirmek, dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması, mülkün mutlak sahibi Allah'a karşı itaatkâr olmak, sohbet etmek ve hakikatin sırlarını söylemek, seyr-i sulûka girmek, Allah'a yalvarıp yakarmak, Allah'ın varlığını müşahede etmektir. Hakikat seyr-i sulûk'ta ulaşılabilecek son noktadır. Hakka vasıl olan kişi benliğini unutmuş, herkes onun nazarında bir olmuş, kendisinden razı olunmuş bir nefisle yaşar haldedir.

Toprak gibi mütevazı ve verimli olmak (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:31) “*Hakikatun evvel makâmı toprak olmaktadır.*” *Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez.*” (Nahl 16/23.)

Bütün herkese aynı gözle bakıp ayıplamamak (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:31)
 “İkinci makamı yetmiş iki milleti ayıplamamaktadır.”⁶

Elinden gelen her iyiliği yapmak ve yerine getirmek (Hacı Bektaş-ı Velî,2011: 31) “Üçüncü makamı elinden geleni men’ itmektir.” İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unuttur musunuz? Halbuki kitab (Tevrat)ı okuyorsunuz. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?” (Bakara, 2/44.)

Dünyadaki her şeyin ve herkesin kendisinden güvende olması (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011: 31) “Dördüncü makamı dünya için yaratılmış nesneye emin olmakdır.” Müslüman Müslümanların elinden ve dilinden güvende oldukları kimsedir. (Müslim, Kitabı’l-İman: 14).

Sır saklayabilmek (Hacı Bektaş-ı Velî,2011: 31) “Sekizinci makamı sırdur.” Bir kimse bir şey konuşur, sonra da etrafına bakınırsa bu emanettir; sır olarak saklanmalıdır. (Buhari, İsti’zan: 46).

Makâlât’ta övülen ve meziyet olarak ifade edilen değerler olduğu gibi kötülünen ve uzak kalınması gereken hususlar da ele alınmıştır. *Kin, haset, cimrilik, gıybet, öfke, tama’, nefsinine tabi olmak*, bunlardandır; bunların terk edilmesinin gereği vurgulanır.⁷ Zemmedilen bu değerlere vurgu yapılırken zaman zaman kaynaklara atfen ifadeler bulunmaktadır.⁸ Şeytanın vekili olduğu belirtilen bu hasletlerle “Şeytan sizin apaçık düşmanınızdır, öyleyse siz de onu düşman tanıyın (Fatır, 48:6) ayeti dolaylı olarak vurgulanır.

MAKÂLAT’TA YER ALAN DEĞERLER

Bu bölüm “bu Risale Hazret-i Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî (Allah onun yüce sırlarını mukaddes kılsın)’nin şerefli Makâlâtı’dır (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:43)” diye başlıyor.

Bu bölümdeki değerleri Allah-İnsan İlişkisi açısından Değerler, İnsan-İnsan ilişkisi açısından değerler olarak kategorize ederek açıklamaya çalışacağız.

Allah ve Hz Muhammed’le (sav) İlgili Bazı Değerler

⁶ Her kim bir müslüman kardeşinin ayıp ve kusurlarını, kimsenin görmediği ve görmesini istemediği şeylerini örterse, Allah’u Teâlâ da kıyamet gününde onun ayıplarını örter. Her kim müslüman kardeşinin meydana çıkmasını istemediği bir şeyini ortaya çıkarır ve dile verirse; Allah da onun ayıplarını, kimsenin bilmesini istemediği hallerini meydana çıkarır. Bu suretle kendi evi içinde de olsa onu rezil eder. Müslüman kardeşinin ayıplarını örten, bir ölüyü diriltmiş gibidir.” (Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58; Tirmizî, Birr; Sıla, 85.)

⁷ ”Bir kimse bir şey konuşur, sonra da etrafına bakınırsa bu emanettir; sır olarak saklanmalıdır. (Buhari, İsti’zan:46)

⁸ Oniki hasletten bahsedilir ve bu hasletlerden kurtulmadan Hakk’a yol bulunamayacağı vurgulanır. Bu oniki haslet şudur:Maskaralık, Gülmek ve gülmeyi sevmek, gıybet etmek ve gıybeti sevmek,öfkeyi sevmek ve öfkelenmek, tamâ sevmek ve tamâ etmek,cimriliği sevmek ve cimrilik etmek, hasedi sevmek ve hased etmek, kibri sevmek ve kibirlenmek, ten ve tenin arzularını sevmek,heva ve hevasının arzularını sevmek, nefsinin ve nefsinin arzularını sever.(Hacı Bektaş-ı Velî, 36.)

Bu değerlerden bahsedilirken Hacı Bektâş Velî'nin genellikle sınıflandırmalar yaparak konuyu izah ettiği görülebilir.

Helal-Haram: “Helal, haram, temiz, murdar hepsi şeriat ile bilinir, zira Şeriat kapısı yüce kapıdır. Nitekim Allah (cc).bütün nesnelere varlığını Kur'an'da zikretmiştir. Yüce Allah buyurmuştur: (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:44) “Yaş kuru ne varsa hepsi apaçık kitaptadır (Enam, 6:59) Devamında Allah'ın sakınılmasını emrettiklerinden kaçınmak gerektiğini vurgular. Bunları yapacak olanlar “*Şeriat toplulukları*”dır. Hünkâr Hacı Bektaş burada değerleri nictimâî yönüne vurgu yapar. Aslında toplumun bir arada durması ve ayakta kalmasını sağlayacak olan değerler sosyal hayata hakim olduğu zaman elde edilebilecek ve tesiri görülebilecek hususlardır.

Namaz, Oruç ve Zekât: “Marifet konusu gelip tekrar canlandıklarında Âbidlerin hatırlayacakları ibadetler namaz, oruç ve zekât, çağrıldıklarında savaştan kaçmamak, gusül abdesti almak, kendi arzularının peşinden gitmeyip, dünyayı terk ahireti sevmektir. (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:44). Müsbet anlamda değerlerden bahsettikten sonra insanın iki yönü vurgulanır. Bu manada “Biz insana takvayı ve fücuru vahyettik” (Şems, 91:8.)” buyrulur. Bu güzel hasletlere rağmen gene de âbidlerde kibir, hased, buğz.,buhl, adâvet bulunabileceği ifade edilir. Zira insan iki yönlüdür âbid olmak, günahattan masûn olmak anlamına gelmiyor. Zira ”Biz insana takvayı ve fücuru vahyettik (Şems, 91:8)” buyrulur.

Mal hırsı olmaması, zühd hayatı, maddî ve manevî temizlik: Âbidlerden sonra zahidlerden bahsetmekte ve onların ateş gibi yananlar olduğu açıklanmaktadır. Mal hırsı konusunda Hz. İsa'nın bir keşkül bir de âsâsı olduğundan bahsedilir, zühdün ahret için dünya arzularını terk etmek, korku ve ümit arası yaşamak olduğu vurgulanır (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:48). Maddî ve manevî temizlik ise su örneği ile anlatılır; şöyle ki: hangi kaba girerse o kap, su gibi temiz olur. Kendisinden başka bir nesne ona benzemez, rengi bilinir ve su murdar olanı dışarı atar; manevî temizlik insanın içinde şeytan fiili bulunmamasıdır şeklinde açıklanır. Genel anlamda temizlikten maksad Allah'a ulaşmaktır (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:51).

Tasavvuf düşüncesinde insana ahlâken kötü olan davranışları yaptıran şey, “dünya sevgisi”dir. Hacı Bektaş-ı Velî dünyanın “ne”liği üzerinde durarak dünya sevginin insanı yarı yolda bırakan bir “tutku” olduğunu izah etmiştir. Ona göre insanlar dünyayı “zahmetle elde ederler”; “hasetle ellerinde muhafaza ederler” ve “hasretle de ellerinden çıkarırlar”; dünya sevgisini kalpten çıkarmanın yolu Allah sevgisini kalbe yerleştirmektir (Eğri, 2007:2). Başka bir deyişle el kârda olsa da gönül yolda olmalı.

İhlâs: İhlâs büyük bir ibadet olarak vasıflandırılırken özünün “Yâ Râbbi!” demek olduğu ve bunu samimi bir şekilde söylemenin kolay olmadığı, kolay

diyenin yanlış söylediği anlatılır ((Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:59). İhlâs, samimiyet hayatın özüdür; sadece ibadetler değil hayat algısının ve yaşamının “din samimiyettir (Müslim, İman:95) ekseninde kurulduğu düşünülse, insanlar arası ilişkiler, kaynakların verimli kullanılması ve çevre adına şikayet edilen bir çok konu, rahatsızlık veren bir konumda olmaktan uzaklaşacaktır.

Zikir: Zikirle meşgul olanın bütün zahmetlerden kurtulacağı ve rahata ulaşacağı (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:59) söylenir. Bu anlamda ”Kalpler ancak Allah’ı anmakla itmi’nâna (sukuna) kavuşur (Rad, 13:28).”

İmân-ı Kâmil: İmân-kâmil sahibi olmak, nefis terbiyesiyle başlayan, mal, beden, can ve gönül cömertliği ile devam eden, hata yapmaktan sakınmayı, sabrı, utanmayı, ilim talep etmeyi muhtevi bir yol olarak anlatılır (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:60). Hacı Bektaş-ı Velî imanın ne tende ne de canda olduğunu kabul eder; ona göre iman akıldadır; ona göre iman ibadet, ibadet imandır (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:60). Burada akli olmayan dinin muhatabı ve imanla mükellef olmadığı anlatılarak, kişinin aklını kullandığı kadar iman sahibi olabileceği de belirtilmiş olabilir.

Hacı Bektaş-ı Velî imanı bir bütün olarak ele alır. Kırk Makamın tamamının kişide bulunduğu zaman değer ifade edebileceğini açıklarken şöyle örnek verir: “Birisi diliyle iman getirirse ve gönlüyle inanmasa, yahut öşrünü (eskiden hububat ürünlerinin onda biri nisbetinde alınan vergi) ve zekâtını vermese, yahut Tanrı’nın hükümlerinden birini inkâr etse, yahut Muhammed Mustafa’yı inkâr etse, yahut evlâtlarından birine haksız dese, işlediği bütün amelleri boşa gider (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:82); Allah şöyle buyurmuştur:...onu saçılmış zerrelere haline getiririz, değersiz kılarız (Furkan 25:23).”

Meleklerle İman: Hacı Bektaş-ı Velî Meleklerle iman konusunu hayatımıza yaklaştırarak belki de somutlaştırarak anlatmayı yeğler “Tanrı’nın meleklerine inanmak imandır ki, bir kişiye üçyüz altmış melek görevlendirilmiştir. Öyle iken bunca meleklerin arasında edepsizlik edersen, ama senin gibi biri yanında etmezsin. Nerede kaldı senin meleklerle inandığın? (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:71)” Melekler, varlıklarından ve gayr-i müslimlerin yanlış yargılarından bahsedilerek açıklanır.⁹

Kitaplara iman: Kitaplara iman da bilinen bilgilerin sorgulanması ya da iman konusunun realitesine farklı bir bakış açısıyla yaklaşır. “Ve yine Ulu Allah’ın Kur’an’ına inanmak gerekir ve onun diğer kitaplarına inanmak imandır. Öyleyse şimdi, kibir hasede cimrilik, açgözlülük, öfke gıybet kakhaha maskaralık ile içine dolu iken bunlardan birisinin iman ehlinin içinde bulunacağını hangi kitap buyurur? (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:51).”Hacı Bektaş-ı Velî’nin sevenlerinin sade

⁹ “Melekleri de görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş’ın etrafını kuşatmışlardır. Artık onların arasında adaletle hükümlenmiş ve ”hamd alemlerin Rabb’i olan Allah’a mahsustur” denilmiştir. (Zümer 39:75.)

vatandaş olduğu düşünülürse açıklamalarının Aristokrat bir düzlemde değil de en sade vatandaşın bile anlayacağı seviyede olduğu gözlemlenebilir.

Sünnet-i cemaat (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:51)cemaate devam konusunda ise “Allah’ın kulları hakkında süregelen âdeti budur(Fetih 48/23).”

Peygamberimize Saygı: Seslerin Hz. Peygamberin sesinden daha yüksek çıkması da bu eserde haram olarak değerlendirilmiştir. “Seslerinizi Peygamberin sesinin üstüne yükseltmeyin.” (Hucurat 49/2)¹⁰ Surede her ne kadar “sesin yükseltilmemesi” konusu ele alınmışsa da burada vurgulanmak istenenin hayatın tamamında peygamberin önüne geçmemek, hep onu öncelemek ve ona ihtiram ve saygıda bulunmak amaçlanmış olabilir.

Şehitlik: Şehitlerin ölmeyeceğini “âşık olanların tenleri ölür, ama canları ölmez” şeklinde ifade edildikten sonra “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayın.” (Âl-i İmran 3/69) ayeti ile açıklama yapılır (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:86).

Ümid ve Ye’s: Havf ve reca arasında bir hal ile hallenmeyi Hünkâr Hacı Bektaş uzunca anlatır: “Dostumu koruyup düşmanlarımı helâk ettim. Ve hem yüzbin ve binlerce yüzbin meleklerimi yaktım, hiçbirinin küçük günâhı yoktu. Ve hem yüz bin insanı bağışladım, hiçbirinin küçücük bir ibâdeti dahi yoktu. Her neyi yaparım çünkü Kâdirim, gücüm yeter. Kimi istersem ağlatırım, kimi istersem güldürürüm. Benim bildiğimi siz bilmezsiniz. Ancak benim iyiliğim korku ile ümit arasında olanadır. (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:89). Bu ifadeye referans olarak “Allah’ın azabından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah’ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz (A’raf 7:99).”

İrfan Sahibi Olmak:Âl-i İmran 3/152’nin meâlini verirken “Ey kullarım! Görmeyi göz ile mi sanırsınız? Konuşmayı dil ile mi sanırsınız? Yürümeyi ayak ile mi sanırsınız? Bağışlanmayı ibadet ile mi sanırsınız? Yanmayı ateş ile mi sanırsınız? Adem (a.s.)’a cennet içinde öyle bir azab çattı ki cehennemde o azab yok idi. İbrahim’e de ateş içinde bir bahçe verdim ki o bostan cennet içinde yoktu. Ve Firavun’u Nil içinde boğdum ki ve Musa’yı Firavun’dan kurtardım (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:89).” Yunus’un:

“Beni bende demem, bende değilim,

Bir ben vardır bende, benden içeri” deyişi de insanın özüne doğru bir yolculuğun ifadesidir.

Günâhları Yazılmayan Üç Kişi (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:90): “Ve üç kişinin günâhları yazılmaz: İlki ergenlik çağına gelmemiş çocuğa, ikinci uyuyana, üçüncü deliye (İbn-i Mâce, Talâk:16).”

¹⁰ Kitapta kaynak verilmemiştir.

Din, İman ve Ma'rifet: Bu üçlüyü “Allah nezdinde hak din İslâm’dır (Âl-i İmran, 3:19)” “bundan dolayı azizim! Hak sizlere iki bahçe donattı: Biri din bahçesi diğeri iman bahçesidir. Ma’rifet suyunu gönlüne akıttı (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:90). Allah teâlâ şöyle buyurmuştur: “...ve onu gönüllerinize sindirmiştir (Hucurat, 49/7) diye anlatılmaktadır.

Dinden maksat iman; imandan maksat da ma’rifettir; ma’rifet ise bu yola sulûk eden insanı hakikate götürür. Bu düşünce tarikatlardaki genel bir hedef tespitidir.

Tevhid (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:94) “Alemin ezeli padişahı Cenâb-ı Allah, önce bize bildirdi ‘İlahınız bir tek Allah’tır (Bakara, 2/163)” Tevhid inancı Hz. Ali üzerinden bir hikaye ile anlatılır:

Bir kimse Hz. Ali’ye sordu:

-Ya Ali, taptığın Tanrı’yı görür müsün?

Hz. Ali şöyle cevap verdi:

-Görmesem tapar mıydım? (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:90).

Burada bizâtihi gözle Allah’ı görmekten ziyade “Üstlerindeki göğe bakmadılar mı onu nasıl yaptık, süsledik, hiçbir çatlağı yoktur (Kaf, 50/6). ayetinde belirtildiği şekilde kâinata var olanlardan Allah’ın varlığı ve birliğine varmak kastedilmiş olabilir.

Dinin Kaynağı; ayet, farz ve sünnet: Hacı Bektaş bu üçlüyü Hz. Peygambere isnad ederek “İlim üçtür: Birincisi apaçık ayetler, ikincisi kuvvetli farz, üçüncüsü sabit sünnet; bu üç ilmi bilen gerçekten büyük kişidir (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:94) diye açıklamada bulunur. Burada her ne kadar üçlüden ilim olarak bahsedilmişse de bunlar hem dinin referansları hem de mü’minlerin uyması gereken hususlar olarak değerlendirilebilir.

Akıl-İman-Amel-Marifet ilişkisi: Akıl iki tarafı kesen kılıca; iman sermayeye; amel kâr etmeye; akabinde ise akıl aya, marifet güneşe benzetilir (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:94). Burada sahip olunması gereken prensipler olarak açıklanan dört kavram, Allah’ın bilinmesi; Allah’ın rab olarak kabul edilmesi; Allah rızasına ulaşılması; İrfan boyutuyla imandan ve amelden maksat olanın hasıl olması bağlamında yan yana getirilmiş; birbirinden bağımsız değerlendirilmesi zor olan değerlerdir.

Allah’ın zatını değil, sıfatlarını düşünmek: “Kullar Tanrı’nın niteliğini bilmekte acizdir; adlarını bilirler.....Beş şey Allah’ın birliğine delildir. Bunlar Cebrail’in Muhammed (a.s.)’a gelmesi, Muhammed (a.s.)’a yol açması, Muhammed (a.s.)’ın fazileti, yaratılmış şeylerin tekrar dirilmesi ve Cenab-ı Hakk’ın varlığı (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:108,109).”

İnsanlar Arası İlişki Açısından Bazı Değerler

İnsanları, eğitim alanları “er kişi”, eğitimsiz olanları da “ham kişi olarak ikiye ayıran Hacı Bektaş-ı Velî insanlar arası ilişkinin üst düzeyde prensiplerini, değer ifade eden cümlelere aktarmıştır (Eğri,2007:1).

İyilik Sahibi Olmak/İyilik Yapmak (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:76) Ölen bir insanın geride üç şey bıraktığından bahisle, bunların birisinin evde, birisinin yolda kalacağı, birisinin vefat edenle gideceği anlatılır.¹¹ Evde kalan malumdur (açıklama yok ancak mal kastedilmiş olabilir), yolda kalan akraba ve aile, ölenle gidenin ise *iyilikler* (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:90) olduğu anlatılır. İyilik yapmak konusunda ayet ile izah yapılır. “İyiliğin karşılığı yalnız iyiliktir (Zümer, 39:10).”

Tevazu (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:90). Alçakgönüllü olmak Rahman’ dandır (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:60) ifadesiyle bu hasletin lütf-u ihsan olduğu vurgulanır.

Cömertlik: Mal, beden, can ve gönül cömertliği olanlara anlatılırken mal cömertliğinin zenginlerde, beden cömertliğinin gâzilerde, can cömertliği âşıklarda, gönül cömertliğinin de âriflerde bulunduğu anlatılır.

İncitmemek: “İncinsen de incitme; Ne ararsan kendinde ara (Nevşehir Valiliği,ts: 12)” diyerek insani ilişkilerin sınırını zirveye taşımıştır.

Nikâh yapmak ((Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:72): Nikâh konusunu bir ayet naklederek açıklar: “Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz.”¹²

Haramlardan uzaklaşmak (Helâl kazanmak): Haramlar insanı boğan yedi deniz olarak anlatılır; bunlar: Göz, dil, kulak, kursak, karın, meşakkat ve deliliktir. Boğmaları ise şöyledir: Göz görerek; dil söyleyerek; kulak işterek; kursak eriterek; karın içine alarak; meşakkat ölümlerle; delilik hâliyle boğar (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:98).

Genel olarak bakıldığı zaman insanın haram işlediği uzuvları ve haram işleme yolları anlatılmış; haramla muhatap olmayı “denizde boğulmak”la bir tutan bir izah tarzı benimsenmiştir. Haramlar insan ve cemiyet hayatındaki birliği bozan, kirliliği çoğaltan hususlar olarak değerlendirildiğinde, haramlardan kaynaklanan huzursuzluklar insana hayatı dar eden konulardır.

¹¹ Başka bir hadisin ifadesiyle; "Ölüyü (mezara kadar) üç şey takip eder: Ailesi, malı ve ameli. Bunlardan ikisi geri döner, biri kendisiyle kalır; ailesi ve malı geri döner, ameli kendisiyle kalır."(Buhari Rikak,42; Müslim Zühd, 5.)

¹² Osmanlıca aslında metni verilmiş olan ayetin tercümesi de Latine edilmiş şeklindedir. Burada kaynak olarak Bakara 2/20 verilmiş ise de mezkur ayet de bu konudan bahsedilmemektedir. Metni verilen ayet Nisa, 4/20. ayettir.Nikahla ilgili olarak yazılmış bulunan ayet yerine konuyu daha özgün olarak anlatan bir ayet (Nur, 24/32) verilebilirdi. Zira bu ayet ayrılacağı eşten mehri geri almamak ve ona iftira atmamakla ilgilidir.

Nefse muhalefet/Gayr-i Müslimlere muhalefet: Nefis dünyadaki düşmana benzetilir. “Nefis düşmandır. Nefse istediğini vermemek savaş etmek gibidir. Ve yine Yahudi Hristiyan var, muhalefet etmek var. O halde günahına boyun eğmek Yahudi olmaya benzer. Hak’tan dönmek haç’a tapmaya benzer (Hacı Bektaş-ı Velî, 2011:90) diye açıklama yapılır.¹³

DEĞERLER EĞİTİMİNDE VE MAKALÂT’TA YER ALAN DEĞERLER

Burada Makalât’ta tespit edebildiğimiz değerler ile MEB. Değerler eğitimi yönergesinde yazılı değerlerin birlikte değerlendirilmesi yapılacaktır.

Makalât'ta yer alan değerler Değerler Eğitimi Yön.’de Yer Alan Değerler

Güzel ahlâk	Sevgi
Helâl kazanç	Sorumluluk
Şefkat	Saygı
Muhabbet sahibi olmak	Hoşgörü
Edep	Duyarlılık
Cesaret	Özgüven
Haya	Empati
Cömertlik	Adil olmak
İlim	Cesaret
Kişinin kendi nefisini terkedip kendisini Allah'a vermesi	Liderlik
Nefsini bilmek	Nazik olmak
İnsanlığa bir gözle bakmak	Dostluk
İyilik	Yardımlaşma
Güven	Dayanışma
Sır Saklamak	Temizlik
Kin, Haset,Tama' Sahibi ve Nefsine tabi olmamak	Doğruluk
Samimiyet	Dürüstlük
Dünyayı sevmemek	Aile birliği
Temizlik	Bağımsız ve özgür düşünmek

¹³ “Sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan bilmiş ol ki, Allah’tan sana ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.” (Bakara, 2/120.)

Zikir	Paylaşmak
İman	Estetik duyguları önemsemek
Sabır	Misafirperverlik
Peygambere saygı	Vatanseverlik
Şehadet	Kültürel mirasa sahip çıkmak
Ümitvar olmak	İyimserlik
İrfan sahibi olmak	Şefkat-Merhamet
Tevhid	Selam
Tevazu	Alçak gönüllülük
İyilik	İyilik

şeklinde yazılabilir.

Değerlendirme yapılırsa: Aşağıdaki değerlerin hem Makalât'ta hem de Değerler Eğitimi Yönergesi'nde yer aldığı görülmektedir.

Makalât'ta yer alan değerler

İyilik
Tevazu
Şefkat
Güven
Temizlik
Ümitvâr olmak
Güzel ahlâk
Samimiyet
İrfan sahibi olmak
Cesaret
Muhabbet sahibi olmak

Değerler eğt. yönergesindeki değerler

İyilik
Alçak Gönüllülük
Şefkat, merhamet
Özgüven, bağımsız ve özgür davranmak
Temizlik
İyimserlik
Sevgi, saygı
Doğruluk, dürüstlük
Estetik duyguları önemsemek, duyarlılık
Cesaret
Sevgi, saygı hoşgörü, empati

Diğer değerlerin ise muhteva olarak birbirine yakın olmasına rağmen toplumsal gerekliliklerin ve önceliklerin ihtiyaca ve zamana göre şekillendiği düşünüldüğünde tamamıyla örtüşmesi düşünülemez. Bunlardan bazılarını zikredebiliriz. Zikir, iman, haya, sabır, ilim gibi değerler Makalât'ta, kültürel mirasa sahip çıkmak, liderlik, empati, adil olmak, aile birliği gibi değerler de yönergede yer almaktadır.

Değerler eğitimi bölümünde de açıklandığı gibi değerlerin referansları farklılık arz edebilir; bu sebeple değerlendirmede temellendirme sebebiyle ayrışmalar olması doğaldır. Değerler eğitimi ile ilgili düzenlemeler yapılırken Makalât'taki düşüncelerin referans alındığına dair bir bilgi yok, ancak değerler eğitimi içerisinde ele alınan maddeler süfi geleneğimizin önemli önderlerinden birisi olan Hacı Bektaş-ı Velî'nin zikrettiği hususlarla çoğu kez özdeşleşmektedir. Makalât'ta yer alan değerlere bu açıdan bakıldığında; Makalât'taki değerleri net bir şekilde sınıflandırmak mümkün olamamaktadır. Örneklendirerek açıklamak gerekirse: Güzel ahlâk Makalât'ta yer alırken Değerler eğitiminde bu isimle değil ancak muhteva olarak yer almaktadır; muhabbet sahibi olmak da değerler eğitiminde sevgi, saygı, hoşgörü vb. maddeler içinde yer almaktadır. Küreselleşme neticesinde ortaya çıkan savunma mekanizmalarından birisi olduğu düşünülmektedir. Küreselleşme neticesinde ortaya çıkan savunma mekanizmalarından birisi olduğu düşünülen kültürel mirasa sahip çıkmak, estetik duygulara değer vermek, liderlik ve bağımsız ve özgür düşünmek son dönemde gündeme gelen değerler olduğu için Makalât'ta yer almamaktadır. Dünyayı sevmemek, İman, Peygamber sevgisi ve şehadet bizim için önemli dinî değerler olduğu için Hacı Bektaş-ı Velî tarafından ele alınırken, evrensel anlamda değer olarak düşünülemez.

Genel olarak bakıldığında Değerler Eğitimi ve Makalât'ta yerel değerler olmakla birlikte evrensel değerlerin daha fazla olduğu görülebilir.

Değerler Eğitiminde yirmi dokuz değer ders programlarında yer almak üzere ele alınırken, genel olarak Makalât'ta otuz bir değer mevcuttur. Ayrıca Makalât'ta mal hırsı olmamak, dünyayı sevmemek gibi olumsuz ifadeler de mevcuttur.

Bu bağlamda Makalât değerleri günümüz ahlâk, din ve değerler eğitimine referans olabilecek muhtevaya sahiptir. Değerler eğitimi içerisinde kazanım ve olarak yazılan kavramları ya aynen ya da muhteva olarak Makalât'ta bulmak mümkündür.

SONUÇ

Toplumlar ancak belli normlara bağlı kalarak bir arada yaşama kabiliyetini devam ettirebilirler. İletişim küreselleşmenin en önemli etkenidir. Küreselleşme olumlu anlamda eğitimle evrensel değerlerin paylaşımını sağlayabilir; ancak uluslararası arenanın pragmatist aktörleri menfaatlerinin önünde büyük bir engel olarak gördükleri bu değerlerin örselenmesini, mecrasından çıkarılmasını ve son tahlilde yok edilmesini isteyebilirler. Yaşadığımız bu dönemde küreselleşmenin önünde savrulmamak, ayakta kalmak ve benliğimizi korumak ancak değerlerimiz ve değerlerimizi temsil eden şahısları öğrenmek ve tanımakla mümkün olacaktır.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayatı ve eserleri dikkatle incelendiğinde onun hem din, hem topluma yönelik çalışmalar yaptığı, hem de zamanını aşan bir özellikte kanaat önderi olduğu söylenebilir. Çalkantılı bir coğrafyada ve çekişmelerin olduğu zaman diliminde yaşadığından hareketle günümüz problemlerine ışık tutan ve çözümünde yol gösteren düşüncelerinden bugünün meselelerinin hallinde istifade edilebilir.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin düşünceleri çok yönlü bir tasavvuf adamı olması münasebetiyle, son dönemde ahlâk alanı içinde de değerlendirilebilecek olan değerler eğitiminin ana konuları içinde yer alır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin batnî, anlaşılmaktan uzak düşünceleri açıklamak yerine, sade, anlaşılabilir halk lisanı ile, hem din hem de ahlâk alanına yönelik fikirleri serdetmesi, insanların eğitiminde önemli bir cazibe merkezi olmasını sağlamıştır.

Hacı Bektaş-ı Velî “İncinsen de incitme; Ne ararsan kendinde ara” diyerek, dünyanın ıslahına vesile olması gerekirken, zaman zaman ifsadına sebep olan insanın, yanlış davranışlarını bir değer etrafında toplama başarısını göstermiştir. İnsanın Hacı Bektaş-ı Velî'yi anlaması ya da anlamaya çalışması, onun hem kendisine hem de hemcinslerine yapacağı önemli bir iyiliktir. Dünyanın huzuru, değer denilen kavramların içeriğinde bulunan mananın zıttı bir hayat yaşanmasıyla bozulmaktadır.

Değer içerisinde yer alan ve insanların bir arada olmalarını sağlayan kavramların, hayatiyetini devam ettirmeleri ancak, referanslarının gücüne ve toplumun onlara yüklediği anlama bağlıdır. Bugün yüzyıllardır toplumun önem verdiği, vazgeçilmez addettiği dînî, ahlâkî, kültürel ve toplumsal değerlerimiz, referanslarının gücü ile zamanımıza kadar yaşayabilmişlerdir.

Ahlakî değerler konusunda gelişen olaylara ve geçmişten günümüze gelinen noktaya bakıldığında toplumun değer yargılarında çok ciddi değişimler yaşandığı görülmektedir. “Gelin canlar bir olalım” diyen Hacı Bektaş-ı Velî'nin günümüzdeki kısır çekişmelere, ayrışmalara ve siyasî polemiklere alet edilmesi, onun doğru anlaşılmadığının en güzel ispatıdır. O hiçbir eserinde tefrikadan, parçalanmadan, düşmanlıktan bahsetmemiş ve bunlardan yana olmamıştır.

Hacı Bektaş-ı Velî'nin düşünceleri Anadolu coğrafyasında bir arada yaşama kültürünü geliştirmiş ve yüzlerce yıl devam ettirmiş farklı ırk, inanç, mezheb ve toplumsal değerlere sahip insanların bu birlikteliğinin devam etmesine önemli katkı sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/ (07.11.2015).
- Bolay, Süleyman Hayri (2013), “**Aşkın Değerler Buhranı**”, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 2.bs.,Dem Yay., İstanbul.
- Coşan, Esad, **Makâlât, Hacı Bektaş-ı Velî**, Sad. Hüseyin Özbay, Kültür Bak. Dedebeba, Bedri Noyan (1998), **Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik**, C.I, 1.bs., Ardıç Yay., Ankara.
- Doğan, D.Mehmed (1996), **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yay.İstanbul.
- Eğri, Osman “**Bektâşilik’te Ahlâk Eğitimi**”, Türk Kültürü’nde Alevilik-Bektâşilik Sempozyumu, 22-23 Mart Çorum.
- Eğri, Osman (2007), **Alevî Bektâşî Klasikleri-Kitabı Cabbâr Kulu**, TDV. Yay. Ankara.
- Ertürk, Selahattin (2013), **Eğitimde Program Geliştirme**, 1.bs. Edge Akademi Yay., Ankara.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Vilayetname- Menâkıb-ı Hacı Bektaş’ı Veli*, İnkılap Yay., İstanbul, ts.
- Güzel, Abdurrahman (2002), **Hacı Bektaş Velî ve Makâlât**, Akçağ Yay., Ankara
- Hacı Bektaş-ı Velî (2011), **Makâlât**, TDV. Yay., Ankara.
- http://meb12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/10/05/743046/dosyalar/2013_02/24015229_degerler_egitimi_yonergesi.pdf (11.11.2015).
- Işıcık,Yusuf (2008), **Kur’an Meali**, Konya İlahiyat Derneği Yay., Konya.
- Kaplan, Doğan (2009), **Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik**, TDV. Yay., Ankara.
- Kozan, Ali (2013), “**Hacı Bektaş Velî’ye İzafe Edilen Bir Eser: Emânet-i Hazret-i Pîr**”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, S. 67.
- Köprülü, Fuat (1984), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Arısan Mat., V. bs., Ankara.
- Köylü, Mustafa, Altaş Nurullah(2014), **Din Eğitimi**, 3.bs., Ensar Yay., İstanbul Kültür Bakanlığı Nevşehir Valiliği, **Hacı Bektaş Kılavuzu**, Kültür Bak.Nevşehir Valiliği Yay., Ankara,
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996), “**Hacı Bektaş-ı Velî**”, TDVİA, C.XIV, TDV. Yay., Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2011), **Babailer İsyamı (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı)**, V.bs.,Dergah Yay.,İstanbul.
- Özcan, Hüseyin (2012), “**Hacı Bektaş Velî’de Hz. Muhammed Algısı**”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Dergisi, S.62.
- Özsoy, Ömer; İlhami GÜLER (2014), **Konularına Göre Kur’an (Sistematik Kur’an Fihristi)**, Fecr Yay.,Ankara.
- Türk Dil Kurumu (1998), **Türkçe Sözlük**, C. I, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Yay., 9.bs., Ankara.

- Uyar, Hayati (2005), **Hazret-i Ali'nin Din İle İlgili sözleri ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlât, Besmele Tefsiri ve Fevâidi**, Devran Mat., Ankara.
- Yavuzer, Hasan (2013), **“Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli”**, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume, 8/8 Summer, p. 2225-2237, Ankara.

